

Додаток 4. Художнє слово

Легенди про козаків

Як козаків випробували на Січі

Як приходив хтось у Січ, то запорожці випробували міру його спритності. Накажуть йому варити куліш, розкажуть як, застерезуть, щоб не сирий був і не перекипів. А самі йдуть наче косити. Парубкові ж так накажуть:

— Коли зготуєш, то виходь на могилу й клич нас. Ми почуємо та й прийдемо.

Залізуть козаки в очерет і лежать. Ото хлопець зварить куліш, виходить на могилу, починає кликати. Вони чують, та не відгукуються. Кличе він їх, кличе, а тоді в сльози.

Козаки лежать у траві, чують усе це й кажуть:

— Ні, це не наш!

Тоді повернуться в курінь, дадуть тому хлопцеві коня і грошей на дорогу й скажуть:

— Іди собі! Нам таких не треба!

А котрий хлопець вдасться спритний та кмітливий, то вийшовши на могилу, крикне, гукне разів зо два. А як не відгукнуться, то він сам іде куліш їсти. Та ще й вдарить гопака й пісні затягне.

Тоді запорожці, прихопивши коси, йдуть до куреня. А він:

— Де вас чорти носили, панове? Кликав я вас, кликав, та й захрип. Тоді, щоб не вистиг куліш, почав сам їсти!

Перезирнуться запорожці та скажуть:

— Вставай, джуро! Тепер ти рівний нам козак!

І приймають парубка до свого товариства.

Як жили козаки на Січі

Січ – ото в запорожців кріпость. Коло неї були окопи, вали, а всередині дзвіниця була така, що в неї й гармати ставлялися... А жили вони скрізь по степах кущами, в землянках, або по-їхньому, бурдюгах: так чоловік по п'ятнадцять, двадцять, а то й менш.

У Січі – так там жили все по куренях, по скільки там сот чоловік. Та й курені були великі. Ставлялись курінь до куреня причілком, а в них були стовпи й сволоки. А в бурдюзі так просто все було: одні двері та одне віконце, – маленьке та таке, як тарілочка, кругле, – а то й зовсім без вікна.

Оце викопав козак яму, обставить її чим там попало, обліпить, обмаже, поставить піч хліб пекти, зробить кабицю страву варити та й живе. Димарів тоді не було. Зимом як розпалить камінь, так він аж горить – уже холодно не буде.

Де в яких землянках було і вбранство: по стінах висіла зброя всяка, а на покуті стояли образи, – усі розмальовані, під золотом. Попід стінами ставляли лавки, ослончики, щоб було де сісти.

Землянок запорожці ніколи не замикали. Як їдуть куди або йдуть, то так і кидають їх: ніхто нічого не зачепить. У них так, що хто хочеш, той заходь у землянку. Як хочеш їсти, розводь вогонь, бери казан, вари страву, яка там залишена, їж, пий, спочивай – заборони не було. А приїде хазяїн, так ще й рад гостеві, бо то тільки й родини йому на широкому степу. Він йому рад, він його і привітає.

Тепер увійдеш у хату, так вона красить кутками, а не красить пирогами, а тоді було не так: усякого нагодують. Хазяїн їде куди, так ще й зоставляє страву для прохожого. Хто хоч, заходь. Та й заходять, було. Наїдається, нап'ються на дурничку та зроблять хрест, поставлять його серед землянки – це значить, що були гості й дякують господареві.

Таємниця козацької криниці

Є довгожителі серед людей, серед дерев, проте, щоб були довгожителі серед криниць, чути довелося вперше.

Щоправда, від тієї, ще козацької, криниці мало що й залишилося — лише дерев'яний зруб. А була ж, кажуть, недалеко від річки чудо-криниця із високим журавлем, що підіймав здоровенний кадуб води. Він перехилився в дужих руках козаків і виливався в довгий жолоб, з якого, спрагло припадаючи, пили виморені в походах козацькі коні.

А чутка дійшла до нас така, що в цьому краю сміливе козацтво не раз відбивало ворожі навали монголо-татар. В одній надзвичайно кривавій січі удача сприяла українцям. Вони отримали перемогу і відібрали у ворога нечувано великий скарб: багато золотих прикрас, золотих монет і ще всіляких дорогоцінних речей. Мужні оборонці не мали часу на довгий перепочинок, бо потрібно було прогнати ворога геть з рідної землі.

І вночі, при світлі місяця та яскравого багаття взялися до важливої роботи: щоб зберегти відібраний у ворогів народний скарб, вирішили його закопати. Дружно й швидко кипіла робота: хто коней напував із добротної криниці з журавлем та жолобом, хто варив куліш, хто зброю налаштовував, а більшість трудилися на береговій землі, віддаючи їй на довге збереження скарби із золота. Тільки завдяки залишкам славнозвісної криниці можна здогадуватись про місце знаходження закопаного золота.

Як Іван Сірко татар переміг

Давним-давно, як Іван Сірко був кошовим отаманом Запорозької Січі, запорожці в похід пішли. Татари тим часом дізналися про це, набігли на Січ та поневолили християн. Полонені плакали так, що аж земля стогнала, татари були немилосердними та вдарили їх нагайками й підганяли.

Сірко почув за те й вирішив визволити полонених. Зібрав козаків в погоню за татарами й летів, немов птах. Татар виявилось занадто багато, тож козак хитрість вирішив використати. Зупинив коня і козакам-братчикам наказав чекати. Сам же красивим хортом перекинувся і побіг до татар. Їм хорт сподобався, нагодували татари Сірка в образі тварини й забрали до себе. А хорт, як сіли всі відпочивати, нагнав на них сон. Потім кувирть — і знову зробився чоловіком! Татар всіх порубав, визволив полонених християн та пішов далі з козаками гуляти!

Легенда про чуб козака

Козацький чуб був символом відваги, мужності, готовності померти в бою. Чуб називають ще оселедець, чуприна, і він був відзнакою приналежності до лицарського стану. Тільки після посвяти в козаки, тобто, першого бою, морського походу, випробувань, можна було вистригти собі чуба. Носили чуба завжди, закрутивши за ліве вухо. Джури, боягузи, селяни не могли носити таку зачіску, а для козака обрізання чуба вважалося ганьбою.

За легендою, чуба козаки відрощували не просто так. Саме за оселедця Господь, змилюючись, міг витягти козака з пекельного вогню чи забрати на небеса з бою:

Питалися в козака: «Що то за причина,

Що у вас гола голова,

А зверху чуприна?»

«А причина то така: як на війні згину,

Мене ангел понесе в небо за чуприну».

Казки, оповідання

О. Паламарчук

Казка «Козацький рід»

Багато цікавого міг би нам розповісти сивий Дніпро, свідок нашої історії. Тече Славута, як і тисячі років тому. Носив він кров ворожу, і від крові синів своїх праведних багряннів.

Перегородили шлях могутній ріці дев'ять порогів, намагаючись стримати священні води. Та не підкоряється перешкодам Славута, реве, стогне, високо підіймає сріблясті вали, викручує поміж скель бездонні вири.

Найбільший і найстрашніший серед усіх порогів — Ненаситець. Біля нього запорозькі козаки і влаштували випробування для новобранців. Сідали молоді на колоду, щоб пірнути у

водограй. Хто не втримається, трохи схибить — втопиться, така воля Божа. «Інакше не можна, — казали старі отамани, — боягузам не місце на Січі!».

Молодий козак Кіндрат Книш аж очі заплющив од страху, але втримався на колоді, пройшов випробування.

— Негоже запорожцям від смерті очі ховати, — помітив це курінний отаман батько Вернидуб, — бо нема такої нечистої сили, щоб зламала волю нашого брата. Ненаситець — свята купіль для запорожця, від семи диявольських слуг рятує козацьку душу.

— Від яких саме? — запитав Кіндрат Книш. Батько отаман не квапився з відповіддю. Подивився довкола, чи, готове товариство його слухати, і почав неголосно, раз у раз попихкуючи люлькою.

— Було це давно, коли ще мій дід без штанців ходив, а може, і раніше. Спокусив якимось Диявол Бога зіграти з ним у карти. Дивина, але всяке діється, людоньки, і на грішному світі, й на небесах.

— За що граємо, Боже? — запитав Диявол і запропонував:— Давай так: я переможу — віддаєш мені у володіння якусь територію, а коли твоя візьме — то я вступлюсь назавжди, де ти вкажеш.

Погодилися. Грали-грали, і пошився наш Бог у дурні. Подивився Чорт на світі — найкраща Україна. «Давай Україну», — каже.

Що вдяти Богові — мусив, бо слово дав. Ось так і програв нас Господь Дияволу. А той свиснув своїм вірним слугам і наказав:

«Господаруйте!» Були то Страх, Брехня, Зрада, Холуйство, Заздрість, Підлість і Лінь.

Чортові слуги своє діло робили: сусід почав заздрити сусідові й кожен радів із невдач ближнього. Син брехав батькові у живі очі. Легкою здобиччю став увесь український народ для ворогів, бо у кожному військовому загоні обов'язково знаходився зрадник, котрий був готовий за гріш і батька з матір'ю продати. Доблесть поступилася місцем Страхові, гнули спину колишні хоробрі русичі перед ворожими зайдами, покриваючи ганьбою честь своїх предків. Та що там честь! Мови рідної, походження, роду свого засоромилися, зраджуючи віру батьків.

Схопився за голову Господь Бог:

— Що я накоїв! Скільки люду занапастив!

Зібрав він тоді дванадцять апостолів і просить поради.

— Нічого не вдієте, Учителю, коли Дияволу програли, — взяв слово Святий Петро. — Тільки здається мені, що Нечистий пошахрайському з вами вчинив. Але тепер уже пізно... Я думаю, знайдеться і на чортових слуг сила у цього народу. Чув я, гуляє степами широкими по Україні козак Байда Вишневецький, з ним ні слугам Диявола, ні самому Дияволу не впоратися, бо навіть Смерть

боїться його. А ще підбирає Байда Вишневецький собі побратимів по духу і вірі.

— Підніми, Боже, із Дніпра-Славути острів Хортицю, щоб міг Байда зі своїм товариством Січ заснувати. Тільки перед островом постав пороги, біля яких вода ревіла б, розбиваючись об гостре каміння. Не кожен відважиться прийняти таку купіль, але хто пропливе на колоді через пороги, той твердо волю буде мати, того уже жоден Диявольський слуга не пройме.

Пініться, аж закипає Дніпро перед порогами — так і душа козацька прагне на волю вирватися.

Скликав Байда Вишневецький українське лицарство під свої хоругви і прогнав клятих ворогів з рідної землі. Не підступитися Чортовим слугам до запорожців. Свята правда, непорушна дружба і відвага керують ними.

Бачить Диявол, що втратив такі багаті землі, то й біжить до Бога скаржитися:

— Обдурив ти мене, святошо, слово честі порушив! Звідки цей Байда узявся зі своїми кошами запорозькими? Це ти для них зробив Січ?

— До чого тут Байда Вишневецький? Я тобі дав землі — володій ними, — вдавав Бог, що нічого не розуміє.

— Доки живий цей гетьман Запорозької Січі, нема мені що робити на Україні. Клич Костомасу Смерть, якщо ти господар свого слова. Адже програвся у карти!

Вимушений був Бог і таку поступку зробити Дияволіві.

Отримавши дозвіл Пречистого, перегородила Смерть дорогу козакові:

— Віддай душу! Уже два віки собі нажив. Не відступлюся я від тебе на цей раз. Сам Господь послав.

— Ех, — зітхнув старий Байда, — не себе шкода — я уже в літах, за ньеньку-батьківщину душа болить. Як би знову не запанували сім Чортових слуг... Прощайте, браття! — вклонився низько гетьман своїм побратимам.

— Не губіть честь нашу, бережіть пам'ять, бо жодній брехні не поховати правду про Січ.

Насипали запорожці на Дніпровській кручі Байді Вишневецькому високу могилу, а душа батька отамана і далі Україною гуляє, безсмертна вона, піснею з уст кобзарів народжується. Послухаєш — у самого душа горить, і втікають геть слуги Диявола: Страх, Брехня, Зрада, Холуйство, Заздрість, Підлість, Лінь.

...Вдарив бубон на вечерю. Запорожці поспіхом хрестилися — і кожен до свого казана. Лише Кіндрат Книш не рушив з місця, замислився, важко позираючи на Ненаситець.

— Не журись, козаче, — поклав руку йому на плече отаман Вернидуб. — Нелегка дісталася нам доля. Та не ми її вибрали, вона вибрала нас. Скільки покручів з людей наших поробили Чортові слуги, свої гірш ворога стали. І могилу Байди Вишневецького розорали. А славу, а пісню? Її за гріш не продаси і в кайдани не закуєш!

Вона і в огні не горить і у воді не тоне.

П. Шкурат

«Запорізькі підводні човни»

— Завтра почнемо готуватися до морського походу, — вів кошовий. — Пам'ятайте, що від завтрашнього дня у нас воєнний закон, і борони Боже, щоб я побачив кого підхмеленого! Накажу такому всипати подвійну пайку київ!

Наступного дня на Запорозькій Січі закипіла робота. Одні витягали чайки з води на берег, сушили їх і затикали клоччям щілини між дошками, щоб не протікала вода. Інші варили смолу у великих казанах. Роздягнені по пояс запорожці великими квачами смолили чайки.

Трохи далі, в затоці серед густого очерету, працював гурт досвідчених майстрів під проводом кошового.

Тут творилося щось незвичайне: майстри перебудовували чайки, влаштовували в них подвійне дно і робили в ньому стулки. Зверху чардак також закривали, а отвори на весла зтягували шкірою.

Над чардаком здійснювалася рура, крізь яку надходило повітря. Під дно насипали піску. Під тягарем піску човен ховався під водою. Коли ж стулки відкривали, пісок висипався у воду, човен ставав легший і впливав на поверхню.

Коли всі готування до походу були закінчені, запорожці помолились у січовій церкві і, посідавши в чайки, рушили Дніпром до Чорного моря. До лиману допливли без пригод, але в лимані великі хвилі почали гойдати човни.

Замість довгої та небезпечної плавби повз Кавказьке узбережжя кошовий вирішив переплисти Чорне море впоперек і дістатися до Синопу. З чайки, на якій перебував кошовий, передано наказ:

— Вплисти у відкрите море і прямувати просто на південь!

Запорозька флотилія впливла в море. Було видно тільки небо і безкрає темне плесо води, в якому серед ночі ніби десь глибоко-глибоко гойдалися зорі.

По довгій плавбі козацька флотилія під заслоною темної ночі наблизилась до узбережжя Малої Азії. З чайки кошового дано наказ:

— Зупинитись!

Рівночасно наказано залогам підводних човнів поволі й обережно підсуватись до берега.

Коротка ніч кінчалась. Густий молочний туман оповив шпилі мінаретів, пристань Синопу і море.

Місто ще спало, і навколо панувала тиша. Сонний турецький вартовий із зусиллям вдивлявся в туман, але не міг нічого добачити на морі. Було спокійно, тільки якісь колодки плавали сторчма, то поринаючи, то виринаючи з води...

«Дивно!.. Що це може бути? — думав вартовий. — Може, засурмити на тривогу? Але ж ніякої небезпеки немає... За фальшиву тривогу мене не тільки засміють, а й покарають».

Тим часом колоди, погойдучись на хвилях, поволі наближались до фортеці з високою вежею й грубими мурами.

Раптом вартовий здригнувся. З води виринули якісь дивні довгасті скрині. В одну мить розкрилися їх стулки, і переляканий вартовий побачив запорожців.

— Напад! — несамовито заверещав він і намірився бігти, але не встиг ступити й кроку, як чийсь міцні руки схопили його за горло.

Запорожці-підводники кинулися до брами, роззброїли варту і вдерлися до фортеці. Рівночасно частина запорожців знайшла льох, в якому перебували під замком невільники з України й інших земель.

Заскочені зненацька, турки не чинили спротиву і здавалися в полон. Трохи довше тривала боротьба на галерах. Турецькі залози запекло відбивалися від запорожців. Козаки, підпливши з моря на чайках, мов ті мурашки, обліпили кораблі й голіруч, без драбин, видряпувались на чардаки. По кількох годинах завзятої боротьби козаки перебили залози й визволили бранців, що, закуті в кайдани, довгими рядами сиділи при веслах.

Забравши з собою визволених бранців та завантаживши турецькі галери здобутим добром, переможці посідали в чайки. Запорозька флотилія залишила місто і випливла у відкрите море — на північ — в Україну.

Є. Гуменко

«Непрístupна фортеця»

Так у степу, за Дніпровими порогами для захисту рідної землі народилася козацька держава — Запорозька Січ.

Домівкою козаків були неозорі й майже не заселені українські степи понад Дніпром, Дністром, іншими річками. Але найбільше вони любили Дніпро — вважали його своїм братом. Хоч і шлях ним був дуже небезпечним, найперше через пороги — скелі, що перекривали річище. Велична ріка у тих місцях була дикою й примхливою. Не кожен сміливець наважувався долати ці перепони. Та, проминувши всі дев'ять порогів, відчайдух опинявся на острові Хортиця, який існує й донині на сучасному Запоріжжі. Тут були дуже сприятливі умови для проживання козаків. Ріка там поділялася на рукави. Вони утворювали широкі заливні луки — плавні, які називали Великим Лугом. У козаків існував позивний, який допомагав розпізнати своїх:

- Пугу! Пугу!
- Козаки з Лугу!

Там були чудові родючі землі, у лісах водилася сила-силенна диких коней, зубрів, оленів, а вода в річках аж кипіла від риби.

Проте життя запорожців не було легким та безтурботним, адже в будь-яку хвилину міг наскочити ворог. Тому козаки споруджували укріплення — засіки. Для цього вони вирубували (висікали) дерева, тож і називали свої дерев'яні фортеці січчю.

Січ захищали високий вал з частоколом, широкий рів та сторожові вежі. За брамою був широкий майдан, у центрі якого стояла церква Покрови Пресвятої Богородиці — найвищої покровительки козаків. Майдан оточували довгі білі хати — курені, де жили козаки. В мирні часи у фортеці залишався нечисленний гарнізон захисників, а всі інші

займалися своїми справами: чатували на ворога у степу, пасли коней, полювали, рибалили тощо. За довгу історію Війська Запорозького турки і татари кілька разів руйнували козацьку твердиню, але вона відроджувалася знову.

Вірші

Яна Яковенко

Гей, козак – козаченько

Гей, козак – козаченько,
Тай хоробре серденько,
Ой, міцні в нього руки –
Ворогам для науки!

Як козак засміється –
Ворог з страху трясеться,
Як козак заспіває –
Той чимдуж утікає!

Як козак затанцює –
Увесь світ його чує,
Зелен-дубе розвивайся,
Гей душа, розкриляйся!

А душі тільки й треба –
Степ широкий та небо,
Під сідлом коник чалий,
Побратим не лукавий.

Гей, гуляти-воювати
Знов поїдемо брате,
Не топтали щоб чужинці
Наші землі українські!

Там чи смерть, чи життя –
Нам не буде забуття!
Якщо голови складемо –
У піснях доживемо!

Петро Ребро

Козацька молитва

До церкви причвалав старий козак.
В поклони ледь не до землі зігнувся:
— Зроби, о Боже милосердний, так,
Щоб я сьогодні ж в турка обернувся!
Почув слова ці випадково піп,
Що і походи знав в житті, і битви:
— Ти, батьку, збожеволів?

Чи осліп?
Що за безглузді просьби і молитви?
Хіба не турок напада на Січ?
Хіба не він чига на нас край шляху?

Козак зітхнув:
— Не в тому, отче, річ!
Я зроду не молився ще аллаху.
Конини навіть в рот я не беру,
А навпаки — люблю вминати сало.
Я просто хочу, щоб, коли помру,
Хоч на одного турка менше стало!

Яна ЯКОВЕНКО

Вірш про козаків

В сиву-сиву давнину
Козаки йшли на війну,
Бо на рідну Україну

Сунулися без упину
Ляхи, турки та татари,
Москалі та яничари.
Щоб палить сади і хати,

Щоб людей в неволю гнати.
Козаки скликають раду :
- Треба битись без пощади !
Вірні коні рвуться в битву,

Крешуть іскри з-під копита.
За чарівний спів дівочий,
За спокійні дні та ночі —
Шаблі весело дзвенять,

Вражі голови летять.
І на морі, і в степах
Наганяли вони страх,
Бо найкращі вояки —

Запорозькі козаки !
І не буде переводу
Українському народу
Доки із глибин сторіч
Долина козацький клич.

Петренко Микола **«Козацький човен»**

Сюди не запливав Колумб,
Ні лайнери новітні —
Недавно тут козацький дуб
Знайшов підводник Вітя.

А в дубі тім іржавий спис
І поряд два пістолі.
Тут били ворогів колись
Сини степів і волі.
Пробило борт старе ядро,
Чиє — ніхто не знає.
Не скаже дуб, мовчить Дніпро,
На сонці хвиля грає.

Кричи в далекі роки:
— Гей,
Де козаків шукати?..—
Цей дуб забрали у музей,
Він буде там стояти.

Йосип Струцюк
«Запорізький козак»

Що би хто не звелів,
що би хто не казав,
я сьогодні таки
запорізький козак.

Хоч не сіється вус,
Хоч на зріст я малий —
українські шляхи
в Січ мене завели.

В мене коник баский,
в мене шабля — лиха.
Ворог схоче прийти —
бережеться нехай!

В мене спис — до зорі,
В мене пісня дзвінка.
Я із славних отих
кошового Сірка.

Що для мене орда?
Що для мене москаль?
Од козацьких атак
хто, скажіть, не тікав?

У вогні не горів,
у воді не тонув,
Я здолав у борні
смерть свою не одну.

Сивий степ — з-під копит,
а з-під весел — моря.
Над моїм знаменом —
Мономаха зоря.

В когось є далина
і своя сторона,
а для мене лишень
Україна одна.

М. Пригара

Гей, козаче – козаченько

Гей, козаче – козаченько,
Тай хоробре серденько,
Ой, мічні в нього руки –

Ворогам для науки!
Як козак засміється –
Ворог з остраху трясеться,
Як козак заспіває –

Вороги чимдуж тікають!
Як козак затанцює –
Увесь світ його чує,
Зелен-дубе розвивайся,

Гей душа, розкриляйся!
А душі тільки й треба –
Степ широкий та небо,
Під сідлом коник чалий,

Побратим не лукавий.
Гей, гуляти-воювати
Знов поїдемо брате,
Не топтали щоб чужинці

Наші землі українські!
Там чи смерть, чи життя –
Нам не буде забуття!
Якщо голови складемо –
У піснях доживемо!

Козацька розминка

Раз - два - голова,
Щоб трималася на в'язах
Ми тренуємо всі м'язи
Три - чотири, руки в ділі -
Раз кулак, два кулак -
Бий сильніше козак.
Щоб триматись на коні,
Треба ноги нам міцні,
Сильні ноги, дужі ноги -
Не злякаються дороги.

Підемо разом в присядку
Це найкраща зарядка

Козацька мирилка

Я козак і ти козак,
Я вояк і ти вояк,
Щоб в бою стояти мужньо
Ми повинні бути дружні.
Ми хоробрі вояки –
Побратими-козаки.

Лічилка

Сітка, вітка,
дуб, дубки -
поставали козаки,
Шабельками брязь -
вийди, князь.

Приказки та прислів'я про козаків

Без гетьмана військо гине.
Бог не без милості, козак не без долі.
Гетьман знає, що в нас нічого немає.
Де козак, там і слава.
До булави треба голови.
Добрий козак баче, де отаман скаче.
Зроду-віку козак не був і не буде катом!
Козак з біди не заплаче.
Козак з бідною, як риба з водою.
Козак у дорозі, а надія в Бозі.
Козацькому роду нема переводу.
Місяць – козаче сонце.
Не той козак, що поборов, а той, що відвернувся.
Не усе ж то козак, що списа має.
«Пугу! Пугу!» – «Козак з Лугу»
Січ – мати, а Великий Луг – батько.
Степ та воля – козацька доля.
Терпи козаче, горе – будеш пити мед.
Терпи, козаче, отаманом будеш.
Терпи, хлопче, козаком будеш.
Легше вовком орати, ніж козаком проти козака воювати.
Коли стелиться доріжка, козакові не до ліжка.
То не козак, що не думає отаманом бути.
Січ – Мати, а Великий Луг – Батько.
Кінь та ніч – козакові товариші.
То не козак, що боїться собак.
Козак мовчить – а все знає.
Козацький Рід ще не перевівся.
Щирий козак ззаду не нападається.
Що там холод, коли козак молод.
Мотай на вус (запам'ятовуй розмову мовча).
Як є хліб і вода – козаку не біда.

Поки Дніпро пливе, Україна не вмере.
Козак на пічі – ворог Січі.
Не лише силою боротися треба, а і вмінням.
Не хочеш козакувати, іди чумакувати.
Не хвались, ідучи в бій, а хвались, ідучи з бою.
Без отамана військо гине.
Дай Боже воювати і шабель не виймати.
Місяць – козацьке Сонце.
Не журися козаче, нехай твій ворог плаче.
Як то кажуть з миру по нитці – сорочка буде.
Береженого Бог береже, а козака шабля.
Сам загибай, а братчика виручай..
Козак без волі, як кінь на припоні.

